

УДК 341.782(477)"1919/1920"+94(477)"1917/1921"

ЄВРЕЙ АРНОЛЬД МАРГОЛІН – ДИПЛОМАТ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Надія Халак

*Інститут археології та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України,
вул. Винниченка, 24, Львів, Україна, 79000
тел.: (032) 235 73 02*

Описано участь в українському визвольному русі 1917–1921 років єврея Арнольда Марголіна, котрий працював заступником міністра закордонних справ УНР (із січня до 11 березня 1919 року), був членом української делегації на Паризькій мирній конференції (у квітні–серпні 1919 року), послом УНР у Лондоні (із січня по липень 1920 року), юристконсультром української делегації у Лізі Націй (із серпня 1920 року) і, будучи на українській державній службі, обстоював право українського народу на створення незалежної соборної української держави.

Ключові слова: Арнольд Марголін, УНР.

Народився А. Марголін 1877 року у Києві в єврейській родині, де суворо дотримувалися традицій єврейської релігії, закінчив російську школу, це пов'язало його із російською культурою. Як він пізніше писав, звик думати і висловлюватися російською. У дитинстві саме слово “Україна” у середовищі, де він виховувався, було пустим звуком, його пов'язували швидше із прислугою, сільськими жінками та побутом.

Свого часу А. Марголін здобув юридичний фах і працював адвокатом, спеціалізувався на захисті у справах про єврейські погроми, став одним із засновників “Єврейської територіальної організації”. Після процесу Бейліса, який для А. Марголіна закінчився позбавленням адвокатської практики і погромом помешкання чорносотенцями у 1913 році, емігрував до Петербурга.

Участь в українському політичному русі він розпочав із поверненням у Київ 1917 року. На той час він був членом ЦК всеросійської партії народних соціалістів і приїхав до Києва організувати український відділ цієї партії.

Доволі швидко А. Марголін побачив, що всеросійські партії та більшість єврейських національних партій не зважали на факт існування України як окремої держави. Тому спробував реорганізувати народно-соціалістичну партію, а після невдачі вийшов із її складу. У кінці червня 1917 року натомість вступив у всеукраїнську партію соціалістів-федералістів. Цей крок він оцінював як перший до спільної участі в українському політичному житті українців з представниками інших національностей, які жили в Україні.

Із початком січня 1919 року в уряді Чехівського А. Марголін отримав пост товариша (тобто, заступника) міністра закордонних справ. Наприкінці місяця у складі української місії поїхав в Одесу для перемовин з французьким командуванням. Він вів переговори від імені Директорії, де йшлося про умови офіційного визнання Францією уряду Директорії. Французьке командування ставило умовою усунення з уряду В. Винниченка та В. Чехівського, а також передання контролю над українськими залізницями.

У лютому А. Марголін їздив до Вінниці з доповіддю про перемовини. А. Марголін був одним із творців спільної заяви від представників України, Кубані, Білорусі і Дону про спільні стремління (йшлося про форми державного устрою та шляхи припинення анархії), яка була адресована французькому військовому командуванню. Французько-українські домовленості не були підписані, а французькі війська на початку квітня евакуювались із Одеси.

11 березня у зв'язку із єврейськими погромами в українських містах і безсиллям влади зупинити їх А. Марголін написав заяву про відставку з посади заступника міністра.

Все ж А. Марголін вірив у допомогу Заходу українському національному рухові. Ця допомога, на його думку, мала б покласти край анархії і погромам, він сподівався на прийняття міжнародних рішень про відновлення політичних кордонів об'єднаної української держави.

У квітні 1919 року в складі української делегації А. Марголін поїхав до Парижа, де із середини січня 1919 року розпочала роботу Паризька мирна конференція, на якій керівники держав-переможниць у війні творили повоєнну карту Європи.

Українська делегація представників Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки, яка працювала на цій конференції (хоч і не була офіційно визнаною) стала найважливішим українським представництвом закордоном.

Єврей А. Марголін входив до складу об'єднаної української делегації, яку очолював Г. Сидоренко, заступником був В. Панейко.

Засадничоважливым для українських представників у Парижі було здобути офіційне визнання української держави від держав Антанти і підписати перемир'я у польсько-українському конфлікті в Східній Галичині, який тоді тривав. За підтримки країн Антанти розраховували зупинити більшовицьку агресію, уникнути громадянської війни, відновити соборну Україну.

Проте реалії міжнародної політики виявилися неприхильними до цих планів, натомість актуальним питанням на Паризькій мирній конференції постав цілком реальний у тих політичних обставинах проект прилучити українські землі до складу федеративної Російської імперії. Ці ініціативи ішли не від керівників Української Народної Республіки. Їх організаційно підготували діячі російської білогвардійської еміграції, яка діяла за кордоном і не уявляла собі політичних кордонів окремих національностей, які населяли колишню Російську імперію, інакше як у зв'язку з цілісною єдиною Росією.

У 1918 році в Парижі було утворене “Русское политическое совещание” (назва наведена в оригіналі. – *Н. Х.*), яке відало дипломатичними, військовими,

фінансовими установами колишнього Тимчасового уряду. До його керівництва увійшли князь Г. Львов, С. Сазонов (у 1910–1916 роках міністр закордонних справ Російської імперії, у 1918–1920 роках – член урядів А. Денікіна і О. Колчака), В. Маклаков (посол Тимчасового уряду в Парижі, ініціатор створення Ради послів), Н. Чайковский, Б. Савинков (керуючий Військовим міністерством за Тимчасового уряду, закордоном керував колчаківським бюро преси “Уніон”), графиня С. Паніна, яка була міністром Тимчасового уряду і фінансово підтримувала його. Організація ставила собі за мету “спасение русской демократии и революции”, відстоюючи при тім єдність і цілісність Росії. У березні 1919 року, коли в Сибіру розгортався наступ армії О. Колчака активними стали російські емігрантські кола. У Парижі вони провели “Русскую политическую конференцию” і звернулися до Президента Конференції миру з пропозицією прийняти окремий документ, який би відклав питання територій Російської держави, якими вони були станом на 1914 рік (за винятком етнографічної Польщі) до скликання Всеросійських Установчих Зборів.

Іншими словами, російська еміграція домагалася права на міжнародному форумі вирішувати політичний статус територій, зокрема національних територій колишньої Російської імперії, представниками російського законодавчого органу. Хоча російська делегація не була офіційно визнаною на конференції, проте мала значний вплив серед керівників держав Антанти, які пов’язували із боротьбою білогвардійських армій проти більшовиків зміну державного устрою в Росії.

Українські дипломати повинні були реагувати на російські пропозиції долучити українські землі до Російської федеративної імперії. І хоча це у 1919 році було планом на перспективу, оскільки у Росії тривала громадянська війна, але цю перспективу російські емігрантські кола хотіли юридично закріпити на міжнародному форумі.

У той час на українських землях існували самостійні національні уряди – Українська Народна Республіка і Західно-Українська Народна Республіка, які 22 січня 1919 року об’єдналися у єдину державу, і така перспектива вирішення політичного статусу українських територій як федерація українських земель у складі Росії для українських керівників була неприйнятною.

18 липня 1919 року міністр закордонних справ УНР В. Темницький писав із цього приводу Г. Сидоренку до Парижа: “... Правительство непохитно стоїть за суверенність та самостійність України. Всякі балачки, буцім правительство готове робити якісь концесії в сторону федеративної Росії, не мають найменшого ґрунту”.

Порівнюючи політичні програми українських партій до Жовтневої революції 1917 року із позицією уряду у 1919 році, А. Марголін побачив еволюцію української політичної думки. Ось що з цього приводу він писав у червні 1919 року: “До появи більшовизму майже всі політичні партії схилились до федерації України з іншими народностями колишньої Імперії. Проте розвиток більшовизму і слідує за ним розпад Росії значно посилює і укріплює прагнення України до повної незалежності і самостійності” [1, с. 384]. Він відзначив, що у цьому питанні ще можливі зміни й еволюція, які залежать як від позиції Великої Росії відносно національних територій колишньої Російської держави, так і від ставлення держав Антанти.

У зв'язку із офіційними заявами російських емігрантських кіл у Парижі А. Марголін проводив зустрічі із М. Керенським, В. Маклаковим, пропонував керівникам цієї організації відмовитись виступати від імені всієї Росії й Всеросійських Установчих Зборів, а взяти на себе повноваження представництва лише Великої Росії. На його думку, поняття російської демократії складається із демократій усіх народностей, натомість російська сторона виступала категорично проти українських пропозицій. Переговори показали, що російські представники не визнавали рівності народностей. І тому відмовилися стати делегацією, рівною делегаціям і місіям від України, Дону, Кубані, Грузії, Азербайджану, Вірменії, гірських народностей Північного Кавказу, Білорусії, Литви, Латвії, Естонії, які невизнані працювали у Парижі під час роботи мирної конференції.

Оскільки українські пропозиції не знаходили підтримки російських закордонних кіл, А. Марголін звертався до Президії конференції миру, а також до іноземних дипломатів. Він коментував заяви російських політиків закордоном. Є опублікованими пояснення А. Марголіна березневих рішень 1919 року “Русской политической конференции”, які він підготував для голови російського відділу міністерства закордонних справ Великої Британії В. Сельбі. У тексті йдеться про те, що російські політики протиставляють поняття “національностей” поняттю “русский народ”. Запропоноване російським закордонним представництвом скликання Всеросійських Установчих Зборів не відповідатиме політичному волевиявленню народностей колишньої Російської імперії. Збори як представництво населення всієї Росії не зможуть об'єктивно вирішити питання про долю політичних кордонів Великої Росії із національностями, оскільки не буде однаковим співвідношення голосів від населення України, Білорусії, Кубані, Грузії та інших держав, а переважатимуть голоси від Великої Росії. Це, на його думку, буде подавленням волі менших націй більшістю і забезпечить вирішальне значення Великої Росії. Автори проекту – великоросіяни, говорять не лише від імені Великої Росії, а й від імені народів колишньої Російської імперії. Очевидним для нього було те, що, за винятком великоросів, які, на його думку, одержимі прагненням гегемонії над іншими національностями, жоден народ колишньої Російської імперії не погодиться передати вирішення політичного статусу свого краю до рук Всеросійських Установчих зборів і відмовиться послати на них своїх представників.

Українці, естонці, грузини та представники інших національностей на той час мали власні національні уряди, які виступали лише від імені своєї національності, а не всіх національностей колишньої Російської імперії. Співробітник британської делегації на Паризькій мирній конференції професор Единбурзького університету Сімпсон офіційно запропонував А. Марголіну скласти “проект конституції” – план майбутнього державного влаштування усіх земель, що входили до складу колишньої Російської імперії.

У червні 1919 року А. Марголін подав англійській делегації підготований ним проект резолюції з питань державного врегулювання територій колишньої Російської держави. У цьому документі пропонував на рішення конференції миру такі питання: 1) визнати національні уряди як фактичну владу на їхніх етнографічних територіях до ліквідації анархії, встановлення порядку і скликання національних Установчих Зборів; 2) країнам Антанти надати цим урядам матеріальну і технічну підтримку; 3) організувати

при Конференції миру Раду із рівної кількості представників національностей для координації усіх сил, що перебували в Парижі.

Єдиний засіб проти більшовизму А. Марголін вбачав у скріпленні здорових національних рухів серед народів колишньої Російської імперії та визнанні державами Антанти незалежності нових самостійних держав, які виникли на власних етнографічних територіях згідно з ідеєю самовизначення народів. Він бачив потребу у військово-технічній допомозі країн Антанти цим державам для боротьби із більшовизмом і анархією. Лише після ліквідації більшовизму та громадянської війни можливе скликання Українських установчих зборів і виявлення волі народів на користь того чи іншого державного ладу – або, як він підкреслював, на основі повної незалежності, або як федеративна угода рівного народу з рівним, а не насаджена Всеросійськими Установчими Зборами. На його думку, необхідною умовою майбутнього політичного устрою була консолідація і укріплення кожної із окремих держав як незалежної одиниці.

У Парижі А. Марголін підтримував зв'язки із міністерством закордонних справ Франції. Його завданням було переконати французів допомогти українським незалежним змаганням. При цьому він покликався на досвід двосторонніх відносин недавнього часу. Саме Франція офіційно визнала український уряд Центральної Ради і призначила в грудні 1917 року генерала Табуї офіційним представником при українському уряді.

У Парижі А. Марголін також докладав зусиль для підтримки української держави країнами Антанти. В офіційній кореспонденції українські дипломати звертались до міністерства закордонних справ Франції із проханням матеріальної і моральної допомоги Україні для боротьби із більшовизмом. Зокрема, на меморандум української делегації від 6 травня 1919 року французький уряд зобов'язався відіслати до Галичини військову місію, а також надати військову допомогу. А. Марголін сподівався, що місія відбудеться. Із цією метою він докладно розробив план захисту єврейського населення від можливих наслідків анархії у країні і заходів, які необхідні для уникнення повторення погромів. На жаль, французької допомоги не було, навпаки, армія генерала Галлера, яку відправили на фронт, вирішила польсько-українське протистояння у Східній Галичині [2].

У ставленні офіційних французьких кіл до українського питання політик відзначив існування декількох офіційних позицій, а саме: представники міністерства закордонних справ (міністр С. Пішон і керівник російського відділу міністерства Ф. Каммерер) підтримували концепцію єдиної Росії, у якій українцям відводили роль у “автономії народностей”; кілька впливових військових і суспільних сил (прем'єр-міністр Франції Ж. Клемансо) більше орієнтувалися на створення великої Польщі як противаги Німеччині. Згідно із цим планом, українські землі планували розподілити між Польщею, Румунією, Чехо-Словаччиною та Великоросією, тобто, українська держава могла бути утворена на території, обкрасній з усіх боків. А. Марголін опирався на третю, дуже незначну групу французького парламенту – депутата Ф. Буїллона, журналіста Пеліс'є, котрі співчували українським визвольним змаганням, але не були впливовими у французькому суспільстві.

Члени української делегації підтримували неофіційні контакти із представниками американської делегації на мирній конференції, зокрема з професором Р. Лордом. А. Марголін заручився підтримкою представника американської єврейської організації Л. Маршала. 3 червня 1919 року відбулась зустріч держсекретаря Лансінга з А. Марголіним і Т. Окуневським, котрий приїхав до Парижа за дорученням уряду ЗОУНР для перемовин із чехами. Американський державний секретар озвучив вимогу Вашингтона – визнання українським урядом верховного командування О. Колчака. 30 червня 1919 року В. Панейка і А. Марголіна запросили на засідання американської делегації, на якому Лансінг знову відверто заявив, що США не визнають незалежності України навіть тимчасово, допоки українська делегація не досягне згоди із адміралом О. Колчаком. При таких політичних інтересах, для А. Марголіна було зрозумілим, що надії на підтримку українських інтересів державами Антанти не справдяться. За цих обставин він бачив безрезультативність очікування допомоги. Він писав: “Америка допомагала Колчаку, Англія – Денікіну і Юденичу, Франція – Галлеру, без допомоги залишався один Петлюра” [1, с. 162].

У цей час в українській делегації відбувалися значні зміни: О. Шульгин і А. Марголін відкрито висловлювалися за потребу зміни керівника делегації. Серед кандидатур обговорювали також і В. Липинського (пізніше знайомство А. Марголіна із В. Липинським переконало його, що це був найкращий варіант). Натомість із серпня головою делегації став граф М. Тишкевич, погляди якого А. Марголін не поділяв.

1 серпня 1919 року А. Марголін залишив Париж, щоб особисто зустрітись із в. о. міністра закордонних справ УНР В. Темницьким та одержати відставку; 4 серпня 1919 року був підписаний відповідний наказ. Проте у цей час він проводив неофіційні розмови із членами уряду, котрі, зокрема, наполягали, щоб А. Марголін залишався у Кабінеті Міністрів і прийняв пост міністра закордонних справ УНР. Він відмовився категорично із політичних поглядів, оскільки не погоджувався із втратою західноукраїнських земель. Саме Паризька мирна конференція санкціонувала загарбання Румунією частини Буковини і Бессарабії, Чехословакією – Закарпатської України, Польщею – Східної Галичини і Західної Волині. Рішення Версальського договору він сприйняв як поразку національно-визвольного руху на чолі з Директорією і Українською Національною Радою.

Із січня 1920 року А. Марголін працював послом УНР у Лондоні. Контактував з Ф. Керром – шефом кабінету прем’єр-міністра Л. Джорджа, лордом Р. Сесіллем, котрих інформував про події в Україні і одночасно цікавився позицією британського уряду. Він уважно стежив за ставленням англійських політичних, промислових і фінансових кіл до української справи. У кінці червня 1920 року А. Марголін подав доповідь до Міністерства закордонних справ, у якій висловив незгоду із офіційною українською політикою і порушив питання негайної її зміни. Він пропонував провести нараду всіх послів із міністром закордонних справ, хотів ознайомитись із точним текстом польсько-української угоди. На пропозиції А. Марголіна не було жодної реакції. У складі українських представників він був присутній на конференціях у Сан-Ремо і Спа, рішення яких переконали його у необхідності зміни української зовнішньої політики. 16 липня 1920 року А. Марголін відіслав мотивовану заяву про відставку.

Із 21 серпня А. Марголіна перевели на посаду юрисконсультуо української делегації у Лізі Націй. Працюючи на цій посаді, він підготував подання про готовність УНР стати членом Ліги Націй. Разом із О. Шульгиним він пояснював у різних делегаціях, а також у спеціальній підкомісії, котра займалася розглядом прийняття до Ліги Націй нових держав (під головуванням норвезького делегата Ф. Нансена – вченого і дипломата, лауреата Нобелівської премії), мотиви і готовність вступу України до міжнародного співтовариства, готували необхідні документи для прийому України у члени Ліги Націй. Йшлося про Балтійські, Кавказькі республіки та Україну. Проте, якщо восени 1920 року ця справа ще була зовсім реальною – українська боротьба із більшовизмом знаходила повне співчуття, то у кінці листопада 1920 року, коли С. Петлюра залишив власну територію – рішення Ліги Націй щодо членства України не було прийняте.

Українські військові поразки визначили невдачі далекосяжних і вірних з позиції сьогодення дипломатичних заходів щодо визнання незалежної соборної України на міжнародній арені у 1919–1921 роках. До цієї праці активно долучився єврей А. Марголін, який до кінця залишився вірним українському визвольному руху. Політичний досвід, який він залишив, продемонстрував, як потрібно працювати на користь держави, громадянином якої ти є.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Марголин А.* Украина и политика Антанты (Записки еврея и гражданина) / А. Марголин. – Берлин, 1921.
2. *Margolin Arnold D.* From a political Diary. Russia, the Ukraine, and America 1905–1945 / Arnold D. Margolin. – New York, 1946. – 250 s.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

JEW ARNOLD MARGOLIN AS A DIPLOMAT OF UKRAINIAN PEOPLE REPUBLIC

Nadia Khalak

*M. Hrushevsky Institute of Archeology and Source Studies of National Academy of Ukraine
24, Vynnychenko Str, L'viv, Ukraine, 79000
tel.: (032) 235 73 02*

The article traces Arnold Margolin's participation in Ukrainian liberation movement in 1917-1921. He worked as a deputy of Minister of Foreign Affairs of Ukrainian People Republic, he was a member of Ukrainian delegation at The Parisian Peace Conference. As a Ukrainian state official he defended the right of Ukrainian People for establishing independent Ukrainian State.

Key words: Arnold Margolin, Parisian Peace Conference, Ukrainian People Republic, independent Ukrainian State.

ЕВРЕЙ АРНОЛЬД МАРГОЛИН – ДИПЛОМАТ УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Надежда Халак

*Институт археологии и источниковедения им. М. Грушевского НАН Украины
ул. Винниченко, 24, Львов, Украина, 79000
тел.: (032) 235 73 02*

Статья посвящена участию в украинском национальном движении 1917–1921 годов еврея Арнольда Марголина, который работал заместителем министра иностранных дел УНР (с января до 11 марта 1919 года), был членом украинской делегации на Парижской мирной конференции (в апреле–августе 1919 года), послом УНР в Лондоне (с января по июль 1920 года), юристконсультom украинской делегации в Лиге Наций (с августа 1920 года) и, будучи на украинской государственной службе, отстаивал право украинского народа на создание независимого соборного украинского государства.

Ключевые слова: украинское освободительное движение, Украинская Народная Республика, Арнольд Марголин.